

MARIO
VARGAS
LLOSA

Sunkūs laikai

Iš ispanų kalbos vertė
Augustė Čebelytė-Matulevičienė

Sofoklis

Vilnius, 2021

Prieš

Net jeigu juos žino nedaugelis ir juodu vos porą kartų probėgšmais minimi istorijos vadovėliuose, du vyrai, nulėmę Gvatemalos, o gal ir visos dvidešimtojo amžiaus Centrinės Amerikos likimą, buvo Edvardas L. Bernaisas ir Semas Zemurajus – tipai, negalėję dar labiau skirtis savo kilme, charakteriu ir pašaukimu.

Zemurajus gimė 1877-aisiais vietovėje netoli Juodosios jūros, bet būdamas žydas žiaurių pogromų rusų teritorijose laikais dar nė nesulaukęs penkiolikos įsikibo tetai į ranką ir paspruko į Jungtines Valstijas. Juodu pasislėpė giminaičių namuose Selmoje, Alabamoje. Edvardas L. Bernaisas taip pat gimė žydų emigrantų šeimoje, tačiau stovėjo ant aukštesnės visuomenės hierarchijos ir ekonominio lygio pakopos, be to, augo šalia išskirtinės asmenybės – dėdės Zigmundo Froido. Tai, kad abu buvo žydai, nors ir nelabai praktikuojantys, – bene vienintelis jų panašumas. Edvardas L. Bernaisas siekė tapti viešųjų ryšių pradininku – jis neišrado šios specialybės, bet atplukdė ją iki Gvatemalos pakrantės ir iškėlė į tokias netikėtas aukštumas, kad ši tapo pagrindiniu dvidešimtojo amžiaus politiniu, socialiniu ir ekonominiu ginklu. Dėl to negalima ginčytis, nors savimeilė kartais pastūmėdavo jį liguistai perdėti. Pirmą kartą juodu susitiko 1948-aisiais, tais metais ir pradėjo dirbti kartu. Semas Zemurajus pirmas

pasiprašė į svečius, ir Bernaisas priėmė jį nedideliame kabine-
te, tuo metu įrengtame pačioje Manhatano širdyje. Tikriau-
siai šis gremėzdiško sudėjimo vyras, prastai apsirengęs, ne-
pasirišęs kaklaraiščio, nesiskutęs, apsilkęs nublukusį švarką
ir apsiavęs purvinus batus, padarė labai prastą pirmąjį išpūdį
Bernaisui, pratusiam prie elegantiškų kostiumų, kruopščiai
parinktų žodžių, „Yardley“ kvepalų ir aristokratiškų elgesio
normų.

– Bandžiau skaityti jūsų knygą, „Propagandą“, bet nieko
nesupratau, – vietoj prisistatymo pasakė Zemurajus. Kalbėti
angliškai jam sekėsi sunkiai, reikėjo apgalvoti kiekvieną žodį.

– O juk knyga parašyta taip paprastai, kad trokštančiam
suprasti užtenka mokėti skaityti, – atsakė Bernaisas taip, tar-
si kalbėtų apie kažin kokią privilegiją.

– Gali būti, kad tai mano bėda, – nė kiek nesusigėdęs pri-
pažino tas dramblys. – Tiesą sakant, iš manęs menkas skai-
tytojas. Augdamas Rusijoje į mokyklą užsukdavau tik retkar-
čiais, be to, niekada taip ir neišmokau angliškai, kaip tamsta
jau tikriausiai įsitikinite. Rašyti sekasi dar prasčiau – lai-
škuose palieku begales rašybos klaidų. Labiau nei intelektua-
linis penas mane domina veiksmas.

– Ką gi, tokiu atveju nežinau, kuo galėčiau jums pasitar-
nauti, pone Zemurajau, – stodamasis pasakė Bernaisas.

– Ilgai jūsų negaišinsiu, – prie tikrojo reikalo perėjo anas. –
Valdau kompaniją, iš Centrinės Amerikos į Jungtines Valstija-
s importuojančią bananus.

– „The United Fruit“? – nustebejęs pasitikslino Bernaisas ir
jau išsyk atidžiau nužvelgė savo nuskurusį lankytoją.

– Pasirodo, mūsų reputacija prasta ne tik Jungtinėse Vals-
tijose, bet ir visoje Centrinėje Amerikoje, tai yra šalyse, ku-
riose dirbame, – gūžtelėjęs pečiais tęsė Zemurajus. – Regis,
jūs esate žmogus, galintis tai sutvarkyti. Atėjau įdarbinti jūsų,

kaip viešųjų įmonės ryšių atstovo. Šiaip ar taip, galėsite pasivadinti, kaip norėsite. Kad negaištume laiko, pats nuspręskite ir tai, už kokią atlyginimą dirbsite.

Štai taip užsimezgė dviejų kaip diena ir naktis skirtingų vyrų ryšys – pasitempusio leidėjo, tampančio vis didesniu akademiku ir intelektualu, ir stuobrio Semo Zemurajaus, savamokslio, bebaimio verslininko, kuris, kišenėje turėdamas vos šimtą penkiasdešimt dolerių, įkūrė kompaniją, pavertusią ją (net jei iš pirmo žvilgsnio niekaip nebūtum galėjęs to atspėti) milijonieriumi. Jis, žinoma, neišrado banano, tačiau jo dėka Jungtinėse Valstijose, kuriose iki tol vos nedaugelis buvo ragavę šio egzotiško vaisiaus, milijonai šiaurės amerikiečių, kaip ir dalis gyventojų Europoje ir kituose pasaulio regionuose, nebeįsivaizdavo be jo savo kasdienio raciono. Kaip jam pavyko to pasiekti? Buvo sudėtinga išsiaiškinti, nes Semo Zemurajaus gyvenimas skendėjo legendose ir mituose. Atrodė, kad šis neišsilavinęs verslininkas nužengė iš kokios nors nuotykių knygos, o ne industrinės amerikiečių visuomenės. Be to, jis, o tai tik dar vienas jo ir Bernaiso skirtumas, niekada nesipuikuodavo ir apie savo gyvenimą kalbėdavo itin mažai.

Bananą Zemurajus atrado keliaudamas po Centrinės Amerikos džiungles ir, apimtas jaudinančios verslo sėkmės, kurią galėjo atnešti tas vaisius, nuojautos, į Naująjį Orleaną ir kitus Šiaurės Amerikos miestus pradėjo plukdyti jų prikimštas valtis. Viskas nuo pat pradžių klostėsi puikiai. Paklausa taip išaugo, kad iš paprasto prekybininko jis virto agronomu ir tarp-tautiniu bananų augintoju. Taip gimė „United Fruit“, įmonė, vos per pirmuosius šeštojo dešimtmečio metus išplėtusi savo veiklą Hondūre, Gvatemaloje, Nikaragvoje, Salvadore, Kosta Rikoje, Kolumbijoje ir keliose Karibų salose ir uždirbusi gerokai daugiau šlamančiųjų nei ištisa virtinė Jungtinių Valstijų ir likusio pasaulio verslų. Be jokios abejonės, šitą

imperiją pastatė vieno žmogaus rankos – Semo Zemurajaus rankos. Šimtai žmonių atidavė jį jas savo likimą.

Dėl tikslo jis dirbo dieną ir naktį, keliavo po Centrinę Ameriką ir Karibus nelyginant didvyris, varžėsi dėl žemės su kitais nuotykių ieškotojais, neretai griebdamasis ginklų arba peilių, šimtus kartų miegojo po atviru dangumi pavojų akivaizdoje, kentė uodų antplūdžius ir maliarijos keliamą karštinę, po kurios kamuodavo baisus galvos skausmas. Jo nepaisydamas bandydavo papirkti autoritetingus valdžios atstovus ar apgauti kaimiečius ir naivius indėnus, derėdavosi su korumpuotais diktatoriais, kurių, godžių arba kvailių, dėka vieną po kitos įsigijo žemes, neilgai trukus hektarais pralenkusias vidutinę derlingą Europos valstybę, ir tokiu būdu sukūrė tūkstančius darbo vietų, nutiesė geležinkelį, pastatė uostų ir laukinius kraštus sujungė su civilizacija. Bent jau taip sakydavo Semas Zemurajus, kai prیرهkdavo apginti „United Fruit“, visoje Centrinėje Amerikoje sutrumpintai vadinamą vaisine ir pravardžiuojamą aštuonkoju, ne tik nuo pavyduolių išpuolių, bet ir nuo konkurentų iš šiaurės, su kuriais, jei atvirai, niekada nė nebandė varžytis sąžiningai, nes tame regione buvo įkūręs tironišką monopolį, vienintelį atsakingą už bananų auginimą ir prekybą. Pavyzdžiui, jo kompanijai priklausė vienintelis Gvatemalos uostas, esantis Karibų jūroje, – Puerto Barijosas, taip pat šalies elektros tinklas ir geležinkelis, vedantis per visą šalį nuo vieno vandenyno iki kito.

Nepaisant skirtumų, juodu sudarė neblogą komandą. Bernaisas neabejotinai prisidėjo prie kompanijos įvaizdžio pokyčių Jungtinėse Valstijose, sugražino reputaciją, reikalingą, kad šia įmone domėtusi Vašingtono politikų ir Bostono milijonierių, besipuikuojančių savo neva aristokratiška kilme, rate-liuose. Jos pavadinimas po truputį kilo į viešumą dėl gerų jo santykių su paties įvairiausio plauko žmonėmis, ypač diploma-

tais, politikais, laikraščių leidėjais, radijo stočių ir televizijos kanalu savininkais, verslininkais ir sėkmingais bankininkais. Jis buvo protingas, simpatiškas ir labai darbštus žmogus. Tai, kad tuo metu jau žinomas italų tenoras Karuzas surengė turą po Jungtines Valstijas, buvo vienas pirmųjų jo pasiekimų. Jo atviras, mandagus, kultūringas ir žemiškas bendravimo būdas aplinkiniams taip patikdavo, kad jis pasirodydavo svarbesnis ir įtakingesnis, nei iš tiesų buvo. Reklamos verslas ir viešieji ryšiai, žinoma, egzistavo dar iki jam gimstant, tačiau Bernaisas šį amatą, kuriuo naudojosi visos kompanijos, manydamos, kad iš to menka nauda, kilstelėjo iki protinio darbo kategorijos ir pavertė sociologijos, ekonomikos ir politikos dalimi. Skaitydamas pranešimus ir paskaitas prestižiniuose universitetuose, publikuodamas straipsnius ir knygas, jis pristatydavo savo profesiją kaip dvidešimtojo amžiaus veidą, atspindintį modernizmą ir progresą. Veikale „Propaganda“, kurį išleido 1928-aisiais, parašė šią pranašišką frazę, dėl kurios jo neužmirš ir ateities kartos: „Sąmoningas ir protingas manipuliavimas masių įpročiais ir nuomonėmis yra itin svarbus demokratinės visuomenės elementas. Tie, kurie žaidžia šiuo dar menkai pažįstamu visuomenės įrankiu, formuoja nematomą vyriausybę, perimančią į savo rankas tikrąją mūsų šalies valdžią... Toji mažuma, kurią sudaro inteligentija, privalo griebtis propagandos ir išmokti ją pasinaudoti.“ Tokia mintis, kai kurių kritikų nuomone, paminanti demokratijos principus, puikiai tiko Bernaisui, po dešimties metų ją pritaikiusiam Gvatemaloje, kai pradėjo dirbti „United Fruit“ reklamos agentu.

Atsižvelgdama į jo patarimus kompanija pakeitė savo įvaizdį ir pagaliau užsitikrino politikų palaikymą ir finansinę paramą. Iki tol „aštuonkojis“ nėkart nepasivargino savo galingų industrinių ir komercinių procesų pristatyti kaip naudingų visuomenei, ypač tiems „laukiniams kraštams“,

kuriuose bendrovė plėtojo pagrindinę veiklą ir kuriuos, pasak Bernaiso, po truputį tempė civilizacijos link. Tai, kad atsirado tūkstančiai naujų darbo vietų, ne tik pagerino gyvenimo sąlygas, bet ir supažindino piliečius su modernizmu, progresu, parodė, kaip dvidešimtas amžius atrodo išsivysčiusiame pasaulyje. Bernaisui pasisėkė įtikinti Zemunajų savo valdomose žemėse pastatyti keletą mokyklų, atsivežti į plantacijas katalikų kunigų ir protestantų pastorių, atidaryti skubiosios pagalbos skyrių ir panašaus pobūdžio įstaigų, skirti stipendijų ir kišenpinigių studentams bei dėstytojams, vėliau tai būdavo pristatoma kaip nenuginčijami modernizavimo įrodymai. Tuo pačiu metu, kruopščiai viską planuodamas ir pasitelkdamas pagalbą mokslininkus bei ekspertus, Bernaisas platino informaciją apie teigiamą bananų, valgomų per pusryčius arba bet kuriuo kitu dienos metu, poveikį sveikatai ir kūrė naują sveiko, sportiško miestiečio prototipą. Sulaukusi jo kvietimo Jungtinėse Valstijose apsilankė brazilų dainininkė ir šokėja Karmen Miranda, atpažįstama iš spektaklių bei filmų apie Bananų Mergaitę. Jos, pasipuošusios nebeatsiejama įvaizdžio dalimi – bananų keke dekoruota skrybėle, dainos ir toliau sėkmingai skatino šio vaisiaus, apinkamo jau visuose šiaurės amerikiečių namuose, vartojimą.

Bernaisui pavyko įgyvendinti tai, apie ką pats Semas Zemunajus nė nebuvo susimąstęs, – „United Fruit“ veikla sudominti Bostono aristokratus ir įtakingus politinio pasaulio atstovus. Turtingiausi iš turtingiausiųjų Bostone turėjo ne tik pinigų bei galios, bet ir išankstinių nuostatų, be to, dauguma jų buvo antisemitai, todėl tai, kad Henris Kabotas Lodžas prisijungė prie „United Fruit“ valdytojų, o broliai Džonas Fosteris ir Alenas Dalesai, advokatų kontoros „Sullivan & Cromwell“ Niujorke darbuotojai, sutiko atstovauti firmai, buvo didžiulių Bernaiso pastangų nuopelnas. Jis žinojo, kad pinigai atveria

visas duris ir net rasistinės nuostatos nepajėgios jiems pasipriešinti, todėl, kai „United Fruit“ iškilo grėsmė, 1944-aisiais sugebėjo sukelti tai, kas vėliau Gvatemaloje buvo pavadinta Spalio revoliucija. Bernaiso idėjos ir ryšiai buvo nepamainomi siekiant nuversti menamą „komunistinę valdžią“ ir pakeisti ją demokratiškesne, kitaip tariant, palankesne jo interesams.

Valdant profesoriui Chuanui Chosė Arevalui (1945–1950 metais) pasigirdo pirmieji pavojaus signalai. Ne todėl, kad idealistas Arevalas, gynęs sunkiai įsivaizduojamą dvasinį socializmą, būtų pasipriešinęs „United Fruit“. Jis leido priimti įstatymą, įgalinantį darbininkus ir valstiečius formuoti sindikatus arba prie jų prisijungti, o tai ūmonei priklausančiose žemėse iki to laiko buvo griežtai draudžiama. Tai kaip reikiant atkreipė Zemorajaus ir kitų valdytojų dėmesį. Skubiai sušauktame susirinkime Bostone buvo nutarta, kad Edvardas L. Bernaisas vyks į Gvatemalą, įvertins situaciją, apsvarstys galimus pirmą kartą tos šalies istorijoje laisvuose rinkimuose išrinktos valdžios sprendimų padarinius ir nuspręs, kurie iš jų pavojingi kompanijai.

Apsigyvenęs „Panamerikano“ viešbutyje pačiame miesto centre, prie pat Vyriausybės aikštės, Bernaisas Gvatemaloje praleido dvi savaites. Pasikvietęs į pagalbą vertėjus, mat nemokėjo ispaniškai, kalbino dvarininkus, kariškius, bankininkus, politikus, policininkus, ten daugybę metų pragyvenusius užsieniečius, grupuočių lyderius, žurnalistus ir, žinoma, Jungtinių Valstijų ambasados darbuotojus bei „United Fruit“ atstovus šalyje. Jis kentė nepakeliamą karštį ir uodų gėlimą, tačiau puikiai įvykdė savo misiją.

Ižvalgas apie įvykius Gvatemaloje jis pateikė dar viename valdybos susirinkime Bostone. Remdamasis užrašais perskaitė pranešimą sklandžiai it tikras profesionalas, nepridėjęs nė žiupsnelio ironijos:

– Grėsmė, kad Gvatemaloje įsitvirtins komunistai, o jos paplūdimio linija taps Sovietų Sąjungos tiltu į Centrinę Ameriką ir palengvins pasikėsinimą į Panamos kanalą, labai menka, net sakyčiau, kad šiuo metu jos iš viso nėra, – patikino jis. – Ten beveik niekas nežino, nei ką reiškia marksizmas ar komunizmas, nei kas per komunistai įkūrė sąjungą „Aiškumas“*, turėjusią paskleisti revoliucionierių idėjas. Nors mus bando įtikinti, ypač Jungtinės Valstijos, kad tokio pavojaus esama, tai netiesa. Tikrasis pavojus slypi kitur. Akis į akį kalbėjau su prezidentu Arevalu ir jo artimiausiais patikėtiniais. Jis toks pat antikomunistas, kaip jūs ir aš. Neturiu pagrindo tuo abejoti, nes prezidentas ir jo šalininkai reikalavo, kad naujojoje Gvatemalos Konstitucijoje įsigaliojusių draudimas kurti politines partijas, turinčias ryšių su užsieniu, ne kartą viešai skelbė, kad „komunizmas – tai didžiausia grėsmė demokratinėms santvarkoms“, be to, ne tik uždarė „Aiškumą“, bet ir deportavo jo įkūrėjus iš šalies. Tačiau, net jei tai ir paradoksalu, jo neišmatuojama meilė demokratijai ir yra tai, ko „United Fruit“ turėtų bijoti. Patikėkit, ponai, sunku ištarti garsiai, bet žinoti būtina.

Iškart po šių žodžių nusišypsojo ir teatrališkai apžvelgė valdybos narius. Kai kurie iš jų atsakė mandagiu šyptelėjimu. Po trumpos pauzės Bernaisas tęsė:

– Arevalo tikslas – paversti Gvatemalą demokratine valstybe, panašia į Jungtines Valstijas – šalį, kuria žavisi ir laiko pavyzdžiu. Idealistai, tokie kaip profesorius Arevalas, dažniausiai būna pavojingi. Jo projektui įgyvendinti nėra jokių vilčių. Kaip kraštą, kuriame gyvena vos trys milijonai, iš kurių septyniasdešimt procentų sudaro raidžių nepažįstantys nekrikštai indėnai ir kur vienam normaliam medikui tenka

* *Escuela Claridad* (isp.) – Gvatemaloje veikusi darbuotojų sąjunga, kurioje buvo dėstomos komunizmo dogmos. (Čia ir toliau vert. past.)

po tris ar keturis šamanus, galima paversti modernia demokratine valstybe? Negana to, mažumą sudarantys baltieji, iš esmės dvarininkai rasistai arba išnaudotojai, niekina indėnus ir elgiasi su jais ne ką geriau nei su vergais. Kariškiai, kuriuos kalbinau, regis, irgi tebegyvena devynioliktajame amžiuje ir galėtų bet kurią akimirką surengti perversmą. Prezidentui Arevalui jau ne kartą teko malšinti jų maištus, visa laimė, sėkmingai. Bet neapsigaukime. Net jeigu jo pastangos įdiegti ten šių laikų demokratiją man atrodo beprasmės, kiekvienas žingsnelis ta kryptimi, kuri jam tik pavyktų žengti, pridarytų mums milžiniškos žalos.

– Juk tai akivaizdu, argi jums taip neatrodo? – gurkstelėjęs vandens kalbėjo toliau. – Štai keli pavyzdžiai: Arevalas patvirtino įstatymą, leidžiantį sindikatų veiklą įmonėse ir ūkiuose, o jų darbuotojams bei valstiečiams užtikrinantį teisę į juos burtis, vėliau pats pasiūlė priimti pataisas, nukreiptas prieš monopolius, visai kaip Jungtinėse Valstijose. Tikriausiai jau nutuokiate, ką tokios priemonės, siekiančios užtikrinti laisvą rinkos konkurenciją, išgaliojimas reikštų „United Fruit“ – jei ir nesunaikintų jos, tai pridarytų nemažai nuostolių. Nuo to ne tik nukentėtų mūsų darbo efektyvumas, bet ir suprastėtų paskolų, kurias imame, kai tenka kovoti su kenkėjais ar valyti džunglių teritorijas, kad galėtume užauginti daugiau bananų, sąlygos. Be to, netekę monopolio privilegijų nebepajėgtume atsikratyti konkurentų ir nebegalėtume dirbti tokiomis puikiomis sąlygomis, kaip dabar, – atleisti nuo mokesčių, be sindikatų ir be jų atnešamų rizikų bei pavojų. Nepamirškite, kad Gvatemala – tik viena iš daugybės šalių, kuriose dirbame. Jei „šiuolaikinės demokratijos“ idėja pasklistų, ja beregint užsikrėstų kitos Centrinės Amerikos šalys ir Kolumbija. „United Fruit“ būtų priversta taikstyti su sindikatų veikla, tarptautine konkurencija, mokėti mokesčius, užtikrinti sveikatos

draudimą darbuotojams ir jų šeimų nariams, laiku išleisti į pensiją, taip pat kęsti patyčias ir vargstančių šalių gyventojų pavydą klestinčioms, turtingoms įmonėms, ypač amerikietiškomis. Pavojus, ponai, buvo neteisingai įvardytas. Tai ne komunistinė, o demokratinė Gvatemala. Net jei Arevalui ir nepavyks iki galo įgyvendinti savo plano, vien judėjimas ta kryptimi gali smarkiai mums sukliudyti ir baigtis reikšmingomis nesėkmėmis.

Nutilęs susidūrė su susirūpinusiais ir smalsiais valdybos narių žvilgsniais. Semas Zemurajus, vienintelis sėdintis prie ilgo stalo be kaklaraiščio ir iš kitų elegantiškų ponų išsiskiriantis savo paprastais drabužiais, tarė:

– Ką gi, tokia jūsų nustatyta diagnozė. O kaip šią ligą išgydyti?

– Prieš tęsdamas norėjau leisti jums atsikvėpti. – Bernaisas šyptelėjo ir dar kartą atsigėrė vandens. – Dabar pereisiu prie vaistų, Semai. Gydymas bus ilgas, sudėtingas ir brangus. Tačiau panaikins ne tik simptomus, bet ir pačią priežastį. Tada „United Fruit“, turtinga ir rami, galės klestėti dar penkiasdešimt metų.

Edvardas L. Bernaisas tikėjo tuo, ką sakė. Jo planas buvo tuo pačiu metu veikti ir Jungtinių Valstijų vyriausybės, ir Šiaurės Amerikos gyventojų nuomonę. Niekas nežinojo, kad Gvatemala egzistuoja, vadinasi, nė nebuvo girdėję apie te nykštes problemas. Tai, šiaip ar taip, buvo į naudą.

– Tik mes galime vyriausybei ir piliečiams pristatyti Gvatemalą, o tai padaryti turime taip, kad visi nesunkiai patikėtų, jog susiduriame su rimta problema, kurią svarbu nedelsiant pašalinti. Kaip? Veikti pamažu ir viską tiksliai apskaičiavus, kad visuomenė, palaikanti demokratiją, pradėtų spausti vyriausybę pagaliau imtis priemonių prieš didžiulę grėsmę. Kokią? Tą pačią, apie kurią jums jau pasakojau, sakydamas,

kad tai visai ne Gvatemala – Sovietų Sąjungos siūstas Trojos arklys jau galiniame Jungtinių Valstijų kieme. Kaip įtikinti žmones, kad komunizmas Gvatemaloje sparčiai skinasi kelią valdžios link ir toji šalis, jei Vašingtonas tučtuoju neįsikiš, netrukus pavirs pirmąja Sovietų Sąjungos šnipe naujajame pasaulyje? Pasikviečiant į pagalbą spaudą, radiją ir televiziją – pagrindines visuomenės informavimo priemones tiek laisvoje, tiek pavergtoje valstybėje. Privalome nukreipti Jungtinių Valstijų spaudos akis į pavojų, tykantį vos už dviejų valandų skrydžio – prie pat Panamos kanalo.

– Būtų geriausia, jei viskas vyktų natūraliai, kitaip tariant, niekas, ypač mes, tiesiogiai susiję su rūpimu klausimu, viešai nesikištume ir tuose reikaluose nedalyvautume. Mintį, kad Gvatemala netrukus pakliūs sovietams į rankas, turi paskleisti ne respublikonų ir dešiniųjų laikraščiai, o progreso šalininkų spauda, kurią skaito arba kurios klausosi demokratai, kitaip tariant, centriniai ir kairieji. Jie sudaro didesniąją visuomenės dalį. Be to, liberalių leidinių publikuojamos naujienos atrodo patikimiau.

Semas Zemurajus jį pertraukė klausimu:

– O kaip priversime tą liberalią spaudą, šūdo krūvą, bendradarbiauti?

Bernaisas nusišypsojo ir kurį laiką tylėjo. Tarsi įgudęs aktorius iškilmingu žvilgsniu perbėgo visų valdybos narių veidus, o tada paaiškino:

– Tam reikalingas viešųjų ryšių karalius, kitaip tariant, aš, – nekukliai pajuokavo tonu, lyg būtų priverstas gaišti laiką ir tiems džentelmenams priminti, kad Žemė apvali. – Dėl to, ponai, aš ir bičiuliaujuosi su Jungtinių Valstijų laikraščiu, radijo stočių ar televizijos kanalų savininkais ir redaktorais.

Kad žiniasklaidos priemonių atstovai nesijaustų išnaudojami, reikėjo mokėti prie jų prisigretinti tinkamai ir patylomis.

Kaip gamtoje, taip ir čia stebuklingi procesai turėjo vykti spontaniškai, kad atrodytų, jog sensacingas naujienas pirmoji aptiko ir su pasauliu pasidalijo laisvos ir progresyvios spaudos bendruomenė. Derėjo itin švelniai glamonėti tų žurnalistų savimeilę, kuri paprastai būdavo kaip reikiant suvešėjusi.

Kai Bernaiso pranešimas buvo baigtas, žodžio vėl paprašė Semas Zemurajus.

– Susimildamas, tik nesakyk, kiek visa šita nesąmonė, kurią taip detaliai nupasakojai, mums atsieis. Šiandien jau užtektinai prisiklausiau.

– Kol kas apie tai nekalbėsime. – Bernaisas linktelėjo. – Svarbiausia, kad atmintumėte, jog įmonė išloš gerokai daugiau, nei praras įgyvendindama šį planą, jei tik per ateinančius penkiasdešimtį metų pasiseks sulaikyti Gvatemalą nuo stojimo į modernios demokratijos gretas, kaip svajoja prezidentas Arevalas.

Visa tai, ką Edvardas L. Bernaisas išdėstė lemtingame „United Fruit“ valdybos susitikime Bostone, ne tik išsipildė kone pažodžiui, bet ir patvirtino jo anksčiau išsakytą mintį, kad dvidešimtas amžius – tai tarsi išvakarės dienos, kai reklama taps pagrindine priemone valdžiai perimti ir manipuluoti tiek demokratinės, tiek autoritarinės visuomenės požiūriu.

Bėgant paskutiniams Chuano Chosė Arevalo valdymo metams, o vėliau į valdžią atėjus pulkininkui Chakobui Arbensui Gusmanui, Gvatemalą ėmė vis dažniau minėti amerikietiškujų *The New York Times*, *The Washington Post* ar savaitraščio *Time* reportažuose, skelbiančiuose apie kasdien laisvajam pasauliui didėjantį pavojų, kurį kelia toje šalyje auganti Sovietų Sąjungos įtaka, mat krašto politikai, nors stengėsi iš pažiūros atrodyti demokratiški, iš tiesų tebuvo komunistų marionetės, sovietinės ideologijos šalininkai, kvaili

pataikautojai, todėl veikė nepaisydami įstatymų, Amerikos valstybių santykių, privačios nuosavybės, laisvos rinkos ir kurstė klasių kovą, neapykantą skirtingiems socialiniams sluoksniams, tarp jų – ir privačioms įmonėms.

Dėl kruopščiai apgalvotų Bernaiso žingsnių ir jo turimų ryšių į Gvatemalą ėmė plaukti Jungtinių Valstijų laikraščių ir žurnalų, anksčiau niekada nesidomėjusių nei tuo kraštu, nei Centrine Amerika, nei apskritai Lotynų Amerika, korespondentai. Jus apgyvendindavo „Panamerikane“, todėl gana greitai viešbučio baras virto tarptautine žurnalistų būstine, kurioje būdavo keičiamasi dokumentų segtuvais, prikimštais minėtus nusikaltimus – specialiai konfliktams kelti įkurtus sindikatus ir sąmoningą privačių įmonių naikinimą – patvirtinančių įrodymų, imami interviu, suorganizuoti ar bent paskatinti Bernaiso, iš dvarininkų, verslininkų, kunigų (kartą net paties arkivyskupo), žurnalistų, opozicijos partijų lyderių, ūkininkų ir kitų savo srities profesionalų, kurie, nešykštėdami žodžių, tik patvirtindavo baimes, įsivyravusias šalyje, pamažu tampančioje Sovietų Sąjungos seserimi, kuri, prisidengdama tarptautiniu komunizmu, taikėsi Lotynų Amerikoje sumenkinti Jungtinių Valstijų įtaką ir interesus.

Nuo tada, kai Chakobo Arbenso vyriausybė uždegė žalią šviesą Žemės reformai, papildomi Bernaiso ir jo pažįstamų laikraščių ar žurnalų savininkų bei redaktorių veiksmai nebebuvo reikalingi. Jungtinių Valstijų politikų, verslininkų ir intelektualų aplinkoje kilo nuoširdus susirūpinimas (juk buvo Šaltojo karo laikai), todėl žiniasklaidos priemonės be niekieno paragavimo pačios siuntė korespondentus ištirti, kaip laikosi toji maža tauta, užkrėsta komunizmu. Įtampa pasiekė kulminaciją, kai britų žurnalistas Kenetas de Korsis, atsivaujantis *United Press*, publikavo straipsnį, skelbiantį, kad Sovietų Sąjunga Gvatemalos pakrantėje rengiasi konstruoti

povandeninių laivų bazę. *Life Magazine*, *The Herald Tribune*, *Evening Standard* (Londonas), *Harper's Magazine*, *The Chicago Tribune*, žurnalas *Visión* (leidžiamas ispaniškai), *The Christian Science Monitor* ir kiti skyrė ne vieną puslapį, kad, remdamiesi faktais ir konkrečiais liudijimais, parodytų palaiptą Gvatemalą, paprasčiausiai įkliuvo į propagandos, realybę paslėpusios po patogių prasimanymų šydu, pinkles. Tie naivūs Šiaurės Amerikos žurnalistai nežinojo, kad straipsnius rašo remdamiesi būtent ja ir iš tiesų tėra genialaus lėlininko marionetės. Tik taip galima paaiškinti, kodėl kairiųjų liberalų gerbiamas žmogus Flora Luis savo tekstuose skyrė šitiek perdėtų pagyrų amerikiečių ambasadoriui Gvatemaloje Džonui Emiliui Perifojui. Ji nemažai prisidėjo, kad tie pramanai virstų tikrove, o aptariamasis laikotarpis – blogiausiu makartizmo* ir apskritai Šaltojo karo tarp Jungtinių Valstijų ir Sovietų Sąjungos periodu.

Semas Zemunajus mirė 1961-ųjų lapkritį, sulaukęs beveik aštuoniasdešimt ketverių. Jam, pasitraukusiam iš verslo, susikrovusiam milijonus ir įsikūrusiam Luizianoje, vis dar netilpo galvoje, kad tai, ką kadaise Edvardas L. Bernaisas išdėstė „United Fruit“ valdybos susirinkime Bostone, išsipildė labai tiksliai. Tačiau jis neįtarė, kad „vaisinė“, nepaisant tąkart laimėto karo, pamažu byra, ir prireiks tik poros metų, kad naujasis jos vadovas nusižudytų, o įmonė žlugtų, palikdama vien blogus ir niūrius prisiminimus.

* 1950-aisiais Jungtinių Valstijų senatoriaus Džozefo Makarčio pradėta ir iki 1954-ųjų trukusi kampanija, nukreipta prieš neva į valdžią infiltruotus komunistus. Daugybė apkaltintųjų buvo įtraukti į juoduosius sąrašus ir neteko darbo, nors iš tiesų komunistų partijai nepriklausė. Šiais laikais tokiu terminu apibendrintai vadinamas kaltinimas, mestas be pagrįstų įrodymų.